

Сергій Адамович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-4236-741X

СПІВПРАЦЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ДОКУМЕНТУВАННІ ЗЛОЧИНІВ РФ

Міжнародне суспільство визнало війну «злочином проти миру» після Першої світової війни. Організація Об'єднаних Націй, створена після Другої світової війни, розширила концепцію групового забезпечення безпеки. Міжнародне співтовариство загалом вважало, що санкції міжнародного суспільства, необхідні проти військових дій, поступово зменшували прямі збитки від війни на глобальній основі [6, с.102].

Натомість Російська Федерація у 2014 р. в результаті анексії Криму і розгортання війни на українському Донбасі зруйнувала всі існуючі міжнародно-правові механізми зі збереження миру у світі, а в 2022 р. розгорнула небачене за масштабами з часів Другої світової війни кровопролитне вторгнення в Україну.

У зв'язку з агресією росії постала потреба документування воєнних злочинів. Водночас великий обсяг праці створив виклик для державних структур України. Уже 23 травня 2022 р. суд у м. Києві виніс перший вирок за воєнний злочин. Російського військового Вадима Шишимаріна, обвинуваченого у вбивстві цивільного мешканця Сумської області, засудили до довічного ув'язнення [8].

Оглядачі вказують, що на першому етапі документування помітною була слабка координація дій слідчих органів, брак знань про кваліфікацію дій і недосконалість вітчизняного законодавства [3]. Крім того, процес фахового документування воєнних злочинів ускладнювався через значний обсяг вчинених злочинів. Зрозуміло також, що суди над воєнними злочинцями в Україні повинні відбуватися з дотриманням всіх правових процедур, щоб унеможливити політичні спекуляції щодо їх рішень. Важливо, щоб процес покарання за вчинені росіянами воєнні злочини не був зупинений або загальмований через зміну політичної кон'юнктури

(спроби відновлення відносин з Російською Федерацією) і не затягувався в часі через неефективні та повторні розслідування.

Ще складнішим видається доказування відповідальності російської держави за геноцид проти українців. Лише у двох випадках геноцид був підтверджений спеціальним трибуналом, створеним за дозволом Ради Безпеки ООН (йдеться про геноцид народу тутсі у Руанді у 1994 р. та геноцид боснійських мусульман у Сребрениці під час війни на Балканах у 1995 р.) [10].

Водночас із державними органами до справи документування злочинів рф долучилися громадські організації. Так, 25 лютого 2022 року почала роботу коаліція 34 громадських організацій «Україна. П'ята ранку / Ukraine 5 AM Coalition», яка визначила своєю ціллю захист жертв російської збройної агресії в Україні та притягнення до відповідальності вищого керівництва рф і безпосередніх виконавців воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Своїми завданнями коаліція визначила документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, інформування громадськості в Україні та за її межами, захист жертв російсько-української війни, забезпечення ефективної скоординованої співпраці національних та міжнародних неурядових організацій щодо процесів правосуддя, сприяння створенню спеціальних механізмів притягнення до відповідальності владної верхівки рф за скоєння злочину агресії проти України [11].

Зокрема, складова частина Коаліції – громадська організація «Поступовий гурт франківців» разом з волонтерами Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (далі – ПНУ) з 11 березня 2022 р. розпочали документування свідчень про воєнні злочини та порушення прав людини. Волонтери організації комунікували з потерпілими, свідками злочинів російської агресії у центрах тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та центрах надання адміністративних послуг в Івано-Франківську та інших містах області. Після переведення процесу оформлення допомог внутрішньо переміщеним особам у цифровий формат активісти розпочали виїзди в шелтери, де компактно проживали біженці.

Під час документування волонтери застосовували напрацьовані механізми фіксації, і усі задокументовані матеріали на початковому етапі передавалися прокурорам Офісу Генерального прокурора відповідно до узгодженої процедури згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України.

На базі напрацювань волонтерської ініціативи 23 серпня 2022 р. в Навчально-науковому юридичному інституті ПНУ запрацював Центр документування та дослідження воєнних злочинів (далі – Центр) [1]. За підтримки коаліції «Україна. П'ята ранку/ Ukraine 5 AM Coalition» волонтерами Центру зафіксовано понад 1100 свідчень очевидців воєнних злочинів росіян, сформовано значну колекцію унікальних фото- та відеофайлів. Зібрані матеріали вносилися у спільну базу Коаліції – «I-doc».

Волонтери Центру здійснили опитування в шелтерах для ВПО в 31 населеному пункті Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Тернопільської областей. Була налагоджена співпраця для записів свідчень зі структурами, де здійснювалася підтримка внутрішньо переміщених осіб – хабом «Я-Херсон», Благодійним фондом «Карітас УГКЦ», Благодійним фондом «Рокада», центром «Я-Маріуполь» [4]. Зазначимо також, що активісти ініціативи також працювали над підготовкою серії аналітичних матеріалів; заносили дані з відкритих джерел в «Українські архіви Мнемоніки». Протягом 2022-2025 рр. з ініціативи Центру відбулися три міжнародні науково-практичні конференції «Російські воєнні злочини – від документування до покарання», під час яких обговорювалися проблеми документування злочинів росіян.

Водночас у березні 2022 р. у відповідь на повномасштабне російське вторгнення трьома правозахисними організаціями – Харківською правозахисною групою, Центром громадянських свобод і Українською Гельсінською спілкою з прав людини була заснована ініціатива – «Трибунал для Путіна», яка за три роки праці задокументувала майже 85 тисяч воєнних злочинів і зробила дев'ять подань до Міжнародного кримінального суду [5].

Працівники правоохоронних органів визнають значення громадських організацій у справі документування злочинів рф. Так, представник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу генпрокурора Олексій Козакевич в інтерв'ю «Суспільному» визнав, що фіксація воєнних злочинів, яку здійснюють неурядові організації, полегшує роботу правоохоронним органам: «За ініціативи Офісу генерального прокурора, а також громадських організацій, впроваджено в роботу ряд ресурсів, які частково полегшують і спрощують процедури – як для осіб, що постраждали, так і для правоохоронної системи в частині збору та обробки інформації».

Важливою є експертно-аналітична взаємодія громадського сектору з органами влади. Так, експертна рада при Міністерстві реінтеграції тимчасово окупованих територій України, у складі якої є представники право-

захисних організацій, працює над удосконаленням державної системи моніторингу та документування порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права тощо збройними силами та державними органами рф [9].

6 вересня 2024 р. низка правозахисних громадських організацій та Офіс генерального прокурора підписали Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю, який оформив принципи співпраці між громадськими організаціями та громадським сектором і впровадження стандартів взаємодії органів прокуратури з інститутами громадянського суспільства у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів [2].

Важливою є безпосередня участь правозахисного сегмента громадянського суспільства у справі документування воєнних злочинів, бо саме правозахисні організації мають зазвичай вищий рівень довіри в суспільстві ніж державні структури. Такі організації, збираючи дані та свідчення жертв, поєднують методи психологічної, правової, реабілітаційної підтримки постраждалих, що сприяє зниженню наслідків психотравматичного впливу. Низка організацій ініціювала анонімне збирання свідчень жертв та свідків злочинів. Щоправда, у таких випадках ускладнюються належне юридичне оформлення та відкриття проваджень правоохоронними органами. Водночас зрозуміло, що громадські організації не мають повноважень правоохоронних органів щодо проведення оперативно-слідчих та інших дій і не замінюють традиційні методи правосуддя.

Крім того, завдяки спільним зусиллям із документування злочинів, які докладають державні органи України разом із широким колом міжнародних організацій і держав, а також професійним сегментом організацій громадянського суспільства, в інформаційному просторі постійно присутні повідомлення про злочини рф та її військових, що гарантує стабільне фокусування уваги на них.

Отже, громадські організації завдяки більшій довірі людей до волонтерських структур, ніж до офіційних державних органів, активно працюють над формуванням бази свідчень воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду та інформують міжнародну спільноту про злочини рф. Діяльність громадських ініціатив доповнює роботу правоохоронних структур та інших державних організацій у справі відновлення справедливості після масштабних порушень прав людини в результаті злочину агресії рф.

Список використаних джерел:

1. Адамович С. Про геноцид проти українців мріє не лише путін, а й кожен російський солдат, що ступив на нашу землю. *Галичина*. URL: https://galychyna.if.ua/analytic/vid-dokumentuvannya-do-pokarannya-sergiy-adamovich-pro-genotsid-proti-ukrayintsiv-mriye-ne-lishe-putin-a-y-kozhen-rosiyskiy-soldat-shho-stupiv-na-nashu-zemlyu/?fbclid=IwAR11epCg-2NO7Q-Zvh9830bF6rlQCtRy_ukGnOVzcPUjFDWtKh7dHzyO4As (дата звернення: 10.05.2025).
2. Головатий Д. Меморандум про співпрацю з ОГП підписали понад 20 громадських організацій. *Детектор Медіа*. 2024. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/186277/2024-09-09-gromadski-organizatsii-spivpratsyuvatymut-z-ofisom-gen-prokurora-dlya-rozsliduvannya-voiennykh-zlochyniv/> (дата звернення: 16.09.2022).
3. Лукашова С. Перші справи та сотні фігурантів. Як Україна розслідує воєнні злочини росіян і чому виникають труднощі. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/17/7346641/> (дата звернення: 16.09.2022).
4. Мадрига Т. Б. Єдності сила. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. 456 с.
5. «Ми мріємо стати непотрібними»: ініціатива «Трибунал для Путіна» (Т4Р) презентувала результати роботи за три роки. *Трибунал для Путіна*. URL: <https://t4rua.org/2859> (дата звернення: 16.09.2022).
6. Nagamatsu S. War, Crimes, and Terrorism. In: Abe, S., Ozawa, M., Kawata, Y. (eds) *Science of Societal Safety*. Trust, vol 2. Springer, Singapore, 2019. P. 102.
7. Палій Г. О. Участь українських організацій громадянського суспільства в документуванні вчинених РФ в Україні злочинів. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/dokumentuv_zlochyniv_paliy_0505202.pdf (дата звернення: 16.09.2022).
8. Полонений росіянин отримав довічне за вбивство цивільного. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/23/7347972/> (дата звернення: 16.09.2022).
9. Прізова В. Воєнні злочини РФ в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. *Суспільне*. 2022. URL: <https://suspilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuut-ih-ta-zbiraut-svidcenna-dla-tribunalu/> (дата звернення: 17.09.2022).
10. Сидоренко С. У геноциді винний не лише Путін. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/25/7149327/> (дата звернення: 25.10.2022).
11. Україна 5 ранку. *5am.in.ua*. URL: <https://www.5am.in.ua/> (дата звернення: 16.09.2022).